

Gergely Géza

Egy felmérés tanulságai

Az olvasóvá nevelés problémáit kutatva 1995 januárjában felmérést végeztünk Gyergyóditró általános iskolájában, amelynek alkalmazottai vagyunk. Tél lévén, alig hiányzott néhány tanuló az iskolából, így a kérdőíven megjelent 166 gyermek véleményét kutattuk és hasznosítottuk.¹

A tanulóktól kapott adatoknak, az átolvasott bibliográfiával és az oktatás folyamán szerzett tapasztalatokkal való összehasonlítása sok haszonnal járt. Megállapításaimat három fontosabb kérdéskörben foglaltam össze: az olvasás motivációi, gátló tényezői, eredményei. Először azt akartam megtudni, hogy a *tanítási órákon kívül mivel foglalkoznak a tanulók*. A beérkezett 579 választ témakörök szerint csoportosítottam, majd a mennyiségi adatokat százalékká alakítottam át.

Szabadidős tevékenységek gyakorisági sorrendje és százaléka

1. Mozgásos és társasjáték	18,8
2. Házi és mezei munka	16,7
3. Televíziónézés	16,5
4. Sport (labdajáték, kerékpározás, sízés, korcsolyázás)	16,4
5. Olvasás	16,0
6. Barkácsolás, kötés, varrás	6,2
7. Zenehallgatás	3,1
8. Kirándulás	2,3
9. Szakkörök, tanulás, versírás	2,2
10. Hobbik (rajzolás, festés, horgászás, keresztrejtvény)	0,9
11. Séta cél nélkül („kerengés”), terefere, tánc	0,8

Jóllehet ez a kimutatás csak a foglalkozások száma közötti arányt, nem pedig a rájuk fordított időt tükrözi, mégis hozzávetőleges képet ad arról, hogy a szülők és a gyermekek mennyire veszik komolyan az iskolai feladatokat, mit tartanak fontosnak vagy jelentéktelennek. Az például rögtön szembetűnik, hogy a céltalan időtöltésből, a játékból, a tévézésből el lehetne valamit venni a tanulás vagy az olvasás javára. Az is kiderül, hogy a gyermekek *életrendje* alapos revízióra szorul. Ennek a megoldása az iskola és a szülők közös feladata.

A kollektivizálás idején ismert okok miatt elromlott az iskola és a helyi lakosság közötti viszony. Nagyon sokáig a pedagógiát a politika nyergelte meg, és ez nálunk még mindig nem sokat változott. A feladatokhoz képest az iskola még mindig kevés anyagi és erkölcsi támogatást kap az államtól, a szülők segítségével az iskola nem tud eredményeket elérni.

¹ Jelen sorok frója ennek a munkának az elvégzésében nagy segítséget kapott az iskola pedagógusaitól és más alkalmazottaitól. Köszönet érte mindannyiuknak.

Az olvasás motivációi

A „Miért olvasol?” kérdésre adott válaszok százalékban a következők:

Érdekel az olvasmány	34
Láttam a mű filmváltozatát	19
Be kell számolni róla	16
Erre biztat	11
– a könyvtáros	
– a család	10
– az osztály	7
Más okok miatt	2

A 34% értékű választ a legjobban olvasók adták. Ezek a tanulók már irodalmi érdeklődéssel jöttek a 4. osztályból. A többi tanulónak azonban külső ösztönzésre van szüksége. Jellemző, hogy az osztály ösztönző hatása csak 7%-os. Sajnos, különösen a nyolcadikosok körében, nem számít nagy dicsőséggnek, ha valaki jó olvasó. Mivel a szorgalmas olvasók jó érdemjegyeket kapnak, társaikban felébred(het) az irigység. Így történt meg, hogy az iskola legjobb olvasója (egyben a legjobb fogalmazója) ennek a tanévnek az első évharmadában és a téli vakációban elolvasott 34 könyvet, de csak tíz regénynek az elemzését írta be a füzetébe, hogy osztálytársainak ellenszenvét ne fokozza.

Néhány szót szólnom kell azokról a személyekről (tanerőkről, könyvtárosról, szülőkről), akik az olvasás megszerettetésében fontos szerepet játszanak.

A szülőket ennek az ügynek is meg kell nyernünk. Erre lehetőséget adnak a szülői értekezletek, a családlátogatások és más alkalmak. Akik közülük nem látják ennek a fontosságát, azoknak tapintatosan meg kell magyaráznunk, hogy kicsi gyermekeiknek olvassanak fel vagy mondjanak minél több mesét. Hiszen a mese nyitogatja értelmüket, fejleszti fantáziájukat, kifejezőképességüket, alakítja jellemüket, gazdagítja lelkivilágukat. A mesével kezdődik az olvasóvá válás és a világ megismerése.

Aki a mese iránti igényét kisgyermek korában nem tudta kiélni, annak ez hiányozni fog egész életében. Nem véletlen, hogy jó néhány nyolcadikos a mesék szintjéről még mindig nem tudott felemelkedni. Hogy fogják ők az elvont fogalmakat megérteni? Hogy lesz belőlük jó olvasó? Szülők viszont ők is lesznek valamikor. És akkor? ... Tehát újra visszajutottunk a mesékhez. Kodály Zoltán szerint a gyermek zenei nevelése az anya megszületése előtt kilenc hónappal kezdődik. Talán nem tévedünk, ha ezt a gyermek irodalmi nevelésére is vonatkoztatjuk.

A tanító szerepe a gyermek egész fejlődésére meghatározó. Az ákombákomtól az első vers megírásáig hosszú az út. Ezen az úton a tanító vezeti a tanítványát. Nemcsak az 5. osztályban, hanem később is meglátszik a helyesírás, a fogalmazási és az olvasási készségen, hogy az első négy osztályban ki tanította a gyermeket.

A könyvtáros hozzáértése, olvasottsága, egyénisége, egész munkája nélkülözhetetlen az olvasóvá nevelés folyamatában. Nagyon jól tudja, hogy mi érdekli a gyermeket, ebből pillanatnyilag mi van bent a könyvtárban, és a kért kikölcsönzött könyv helyett valami hasonlót tud ajánlani. Az olvasottakról el tud beszélgetni a gyermekekkel, bizalmukat meg tudja nyerni. A jó könyvtáros az olvasóvá nevelés aktív harcosa.

A nem irodalmár kollégák, a más szakos osztályfőnökök tevékenysége sem lebecsülendő. Azáltal, hogy az irodalomtanár véleményét kollegiálisan megerősí-

tik, az ügy fontosságát tudatosítják az ifjú olvasókban. Ha pedig a szépirodalomról helytálló véleményt mondanak, a saját tekintélyüket is növelik. A reálszakos kollégák avatott módon meg tudják magyarázni tanítványaiknak, hogy a *tudományos* irodalom is része az irodalomnak, és mivel az élet nagyon bonyolult, az embereknek sokfajta ismerettel kell rendelkezniük. (Ezek az útbagazítások megkönnyítik a serdülők pályaválasztását is.)

Szóljunk néhány szót a *televízió munkatársairól* is. Közvetlen közelbe ritkán kerülünk velük, de nagyon hasznos dolog lenne, ha szempontjainkat figyelembe tudnák venni. A tanulók válaszainak 19%-a ugyanis a televíziót jelölte meg mint az olvasás ösztönzőjét. Több regényt azért olvastak el a gyermekek, mert azoknak filmváltozatát előzőleg látták a televízióban. Ilyenek: Grant kapitány gyermekei, Sándor Mátyás, Árvácska, Légy jó mindhalálig, Édes Anna, Ábel a rengetegben, Szegény gazdagok, A kőszívű ember fiai, Egy magyar nábob stb.

Mivel a ditróiak a Duna TV adásait a legtöbbit, ehhez az intézményhez kellene eljuttatnunk egy *kérést*: ha lehetne, azokat az idegen nyelvű filmeket, amelyek a gyermekek körében nagy érdeklődésre tarthatnak számot, lehetőleg ne szinkronizálják, hanem inkább feliratozzák. Ebből kettős haszon származna: az ifjú néző elsajátítana néhány idegen szót, és tanulna magyar nyelven olvasni.

Az olvasóvá nevelés munkájából az oroszánrész az *anyanyelv tanárának* jut. Ezt a munkát elkezdni a tanítási órán, folytatja (és soha nem fejezi be) órán kívül.

Órán a magyar nyelv tanára ismerteti a házi olvasmányok jegyzékét, elemzési modelleket ad, javít, ellenőriz, dicsér, korhol és biztat, biztat, biztat. Különösen az 5. osztályban nagyon sok a dolga. Tanév elején az ötödikesek olyan lassan írnak, hogy eltelik egy óra, amíg 18 nevet és 18 könyvcímet lemásolnak a tábláról. Türelmes, szívós, rendszeres munkára van itt szükség, hogy ezekből a gyermekekből jó olvasók legyenek.

Kezdetben heti egy mesét olvasnak el, hogy írásban elemezzék, majd több és nehezebb munka következik. A mesék mellett lassan sorra kerülnek a mesenovellák és az ifjúsági regények. Ha a munka rendszeresen folyik, egy közepes intelligenciájú, szorgalmas gyermek a 6. osztály közepére megszokja, hogy minden héten a kijelölt művet el kell olvasnia.

Fokozatosan emelni szoktam az olvasandó szöveg mennyiségét: először heti ötven, majd heti száz oldalra. Ez lesz aztán a „norma” a nyolcadik osztály végéig. Mindezt kéthetenként értékelem. Aki többet olvas, piros pontot kap, aki nem dolgozik, az feketét. Ezek a pontok az évharmad *folyamán* is jó vagy rossz jeggyé alakulnak, az évharmad *végén* pedig minden gyermek a házi olvasmányos füzetére külön jegyet kap. Hogy ne harapóddzanak el a másolások, az ellenőrző tevékenységbe magukat a tanulókat is bevonom. Egy-egy kijelölt művet közösen elemzünk tanítási órán (megadott szempontok alapján), másokat, például a Toldit vagy a Pál utcai fiúkat „irodalmi törvényték” formájában közelítünk meg. Igyekszem minél többször *sikerélményhez* juttatni a kicsi olvasókat, hogy szívesebben dolgozzanak. (A tanítási órákon alkalmazható didaktikai módszerekről sok jó tanulmány jelent meg a *Magyartanításban*, a *HUNRA-konferenciák* közleményeiben és más kiadványokban.)

A *tanítási órán kívül folyó tevékenységről* már sokkal kevesebb forrást találtam, pedig a munka dandárja az órán kívül zajlik, többek között a *kirándulások*, a szülők tiszteletére készült *műsorok*, a *szakkörök*, a *szavalóversenyek* és a tanfolyamosság által irányított *irodalmi versenyek* alkalmával.

Az a tanuló, aki egy *kiándulás* idején járt *Tamási Áron* szülőfalujában (Farkaslakán), Szejkézfürdön látta *Orbán Balázs* „kapuit”, Udvarhelyen a tudós szobrát, a *Tompa*- vagy a *Tomcsa*-emlékházat, Kisbácsonban a *Benedek*-kúriát, Zágomban *Mikes* tölgyfáit, Marosvároson (*Kemény János* kastélyának kertjében) a „helikoni asztalt”, a marosvásárhelyi színházban végiggyönyörködte a Légy jó mindhalálíg előadását, könnyebben kedvet kap arra is, hogy elolvassa az Ábelt, a Törökországi leveleket vagy *Móricz* valamelyik regényét.

Iskolánkban hagyománnyá váltak a szülők tiszteletére készülő nőnapra vagy év végi *műsorok*. Ezek gyermekszíndarabokat vagy verseket is tartalmaznak.

Külön egy-egy vers elmondásának ritkán van közönségsikere. Ezért egyik kollégám olyan verses összeállításokat rendez, amelyek a gyermekek *mozgás- és játékigényét* nagyszerűen kihasználva lekötik a közönség figyelmét is. Olyan költőket szólaltat meg, mint *József Attila*, *Weöres Sándor*, *Szilágyi Domokos*, *Kányádi Sándor*, akik nagy művészhez méltó *empátiával* tudnak közeledni a gyermeki lélekhöz. Ezekben a versekben állandó játékhelyzet van, rengeteg a mozgást kifejező játékos megszemélyesítés, a hangsúlyozott erővel érvényesülő ritmus. Nagy szerepet kapnak a nyelvakusztikai elemek (rímek, hangutánzó szavak, szóelemek). A szavak tartalmát a sok szereplő *mozgása* erősíti. A gyermek észre sem veszi, hogy – miközben a verseket „végigcselekszi”, ő maga is fütyülő madárkává, ugráló békává, cammogó medvévé, megcsurranó jégcsappá, szuszogó mozdonnnyá, végső soron – versé válik. A költő azonosul a gyermekkel. Nem azért hajol le hozzá, hogy gügyögjön neki, hanem azért, hogy *Szabó Lőrinc*-i módon az óriások közé emelje. És a gyermek? Már nem törődik sem költővel, sem tanárral: önként sétál be abba a gyönyörű csapdába, amelynek neve: költészet.

Néhány szót a *szakkörökről*. Minél korábban „elcsípjük” a tanulót a szakkör számára, annál könnyebben megnyerjük a magyar nyelv és irodalom ügyének. A kisgyermek számára érdekes a szólásmagyarázat, a találos kérdések megfejtése, a fogalmazási és helyesírási hibák kijavítása, a szinonimagyűjtés, a szóértelmezés, a mondatátalakító gyakorlat, a verhallgatás, az írók életrajzát tükröző képsorozat, a filmvetítés, a humoros mondóka, az összekevert verssorok, idézetek felismerése vagy olyan feladatok kitalálása, amelyet a *faliújság* segítségével nyelvi-irodalmi versenyen hasznosítani lehet.

Időnként a legjobb szaválók bevonásával *szaválóversenyeket* rendezünk az iskolában. Ezt külön oldják meg az 1–4. osztályok tanítói, és külön oldjuk meg mi, magyar szakos kollégák az 5–8. osztályos tanulók számára. Külön kategóriában szerepelnek az 5–6. és külön a 7–8. osztályos tanulók. Az iskola életében esemény-számba mennek ezek a versenyek is, bár nem mozgatnak meg olyan tömegeket, mint egy-egy sportrendezvény. A zsűriben nemcsak azok a tanerők vesznek részt, akik tanították a versenyzőket, hanem mások is, sőt bevonunk ide középiskolai diákokat is. A verseny természetesen jutalomkönyvek és más ajándékok kiosztásával zárul.

A tanfelügyelőség minden évben megrendezi az 5–8. osztályos tanulók és a középiskolások számára az *irodalmi versenyeket*, amelyeknek van iskolai, zónai, megyei és országos szakasza. Ezeket részt venni rangot, dicsőséget, maradandó élményt jelent. Nyerni még inkább!

Az olvasás akadályai

Első helyen szorul említésre az, hogy sajnos bizonyos családokban a *szervezetlenség*, a gyermek jövője iránti közömbösség, az iskolával szembeni érdektelenség uralkodik. Így a tanulónak egyszerűen nincs életrendje. Akadnak olyan apák is, akik szülői értekezletre soha el nem jönnek, sőt azt sem tudják, a gyermekük hányadikos. Olyan anyák is vannak, akik a nők napjára készített műsoron sem vesznek részt. Nem érdekli őket, hogy gyermekük a műsort végigsírja (nincs ott, akinek a virágot átadhatná).

A község lakóinak jó része kétkezi munkával keresi kenyerét. A foglalkozás rányomja bélyegét a szülők *felfogására*. Sokan azt a foglalkozást tartják a legelőnyösebbnek, amely a leghamarabb keresethez juttatja a gyermeket, a tanulást pedig fülöslegesen, az olvasást megvetésre méltónak minősítik.

A megélhetési gondok miatt több családban nagyon megterhelik a gyermeket *mezei vagy házimunkával*. Az ilyen tanuló sokat hiányzik az iskolából, osztálytársaitól pótolhatatlanul lemarad, és alig olvas valamit.

Majdnem minden háznak valamelyik polcán található néhány könyv. Sőt, elég sok tanulónak saját könyvtára van. Ennek egy részét maguk vásárolják. Feltűn azonban a *szótárak* nagy hiánya. Pedig a megértés hiánya nehézséget okoz az olvasó fiúnak vagy kislánynak, meg kellene tanulnia az ismeretlen szavak jelentését.

Eredmények

Az olvasás helyzete a gátló tényezők ellenére sem reménytelen. Az első nyolc év leforgása alatt szívós és rendszeres munkával a tanulók kétharmadát rá lehet szoktatni az olvasásra.

A felmérés rávilágított tanulóink *olvasáskészségére* is. Megtudtuk, hogy a második évharmad elején *néma* olvasással percenként átlag hány szót tudtak elolvasni a gyermekek. Íme:

az ötödikesek	57 szót,
a hatodikosok	110 szót,
a hetedikesek	116 szót,
a nyolcadikosok	119 szót.

Ebből kiderül, hogy az olvasóvá válás útján legfontosabb szerepe az 5. osztálynak van. A 6., 7. osztályosok hetente átlag 80 nyomtatott oldalt könnyen elolvasnak. A nyolcadikosok a növekvő felelőtlenség és a kilátástalan jövő miatt már kevesebb szellemi munkával beérik. A 7. osztály második évharmadától az elolvasandó szöveg mennyiségét *heti 100* oldalban szabtam meg, de ennek csak körülbelül 75%-át olvasták el.

Mit olvasnak legszívesebben a gyermekek?

A *kedvenc olvasmányok* csoportjában a 166 tanuló 654 művet jelölt meg, tehát tíz könyv híján átlag négyet. A leggyakrabban megemlített könyvek sorrendben a következők:

	Előfordulási gyakoriság
1. <i>Molnár Ferenc</i> : Pál utcai fiúk	68
2. <i>Móricz Zsigmond</i> : Árvácska	54
3. <i>Karl May</i> : Winnetou	42
4. <i>Gárdonyi Géza</i> : Egri csillagok	39
5. <i>Móricz Zsigmond</i> : Légy jó mindhalálig	23
6. <i>Benedek Elek</i> : Nagyapó mesefája (sorozat)	20
7. <i>Erich Kästner</i> : Emil és a detektívek	20
8. <i>Mark Twain</i> : Tom Sawyer kalandjai	18
9. <i>Petőfi Sándor</i> : János vitéz	13
10. <i>J. F. Cooper</i> : Vadölő	11
11. <i>Jules Verne</i> : Kétévi vakáció	11
12. <i>Jules Verne</i> : Grant kapitány gyermekei	11
13. <i>Robert Arthur</i> : A kísértetkastély	11
14. Mátyás király rózsát nyitó ostornyele (mondák)	10
15. <i>Nagy István</i> : Réz Mihályék kóstolója	10
16. <i>J. F. Cooper</i> : Az utolsó mohikán	10
17. <i>Tamási Áron</i> : Ábel a rengetegben	10

(A többi művet tíznél kevesebbszer említették.)

Hogy mit olvasnak legszívesebben a gyermekek, az függ koruktól, nemüktől, előzetes ismereteiktől, olvasási, elvonatkoztatási készségüktől, sajátos lelki alkattuktól és más tényezőktől. Az 5. osztályos gyermek a mese világában él. A tanév vége felé meseregényeket, ifjúsági regényeket is kezd olvasni. A hatodikos jó képességű gyermek hamarosan „belejön” az olvasásba, hosszabb regényeket is olvas, amelyek tele vannak valóságelemekkel, de váratlan, érdekes eseményekkel is. A 7., 8. osztályos tanuló már eljuthat mélyebb gondolkodást igénylő történelmi regények olvasásáig, a tudományos-fantasztikus művekig. Megnyílhat az érdeklődése valamilyen tudományág irányában is. De olyan nyolcadikosok is akadnak, akik még mindig a gyémántpalota ablakából integetnek vagy a táltos paripát nyergelik. (Nekik óvodás és kisiskolás korukban senki sem olvasott mesét. Olyanok is vannak, akik óvodába sem jártak.)

Ami a *nemek* szerinti érdeklődést illeti, a *fiúk* a harcot, a kalandot, a bátor, határozott, komolyságot sugárzó tetteket, a nagy erőpróbákat, a leleményességet, a rejtelet keresik az olvasmányokban. A *lányok* is szeretik a meglepetésben gazdag történeteket, de irtóznak a durvaságtól, a kegyetlenségtől. A szépség, a jóság, az érzelmekben gazdag cselekmény köti le őket.

Nem véletlen, hogy egy hatodikos kislány már nyolcszor olvasta (és sírta) végig az Árvácskát, egy fiú pedig hetedikos koráig már ötször böngészte át az Egri csillagokat. Az utóbbi években egyre gyakrabban tűnt fel a házi olvasmányos füzetekben a *krimi*. A könyvkiadás (és a televízió) ezt bőségesen ontja. A bűnügyi regény nem szerepel ugyan az ajánlott házi olvasmányok között, de a kamasz az iskola „bilincseit” szívesen tördeli azáltal is, hogy előnyben részesíti a nem ajánlott műveket. A felmérés adatai szerint 59–41% az arány a *nem* ajánlott-könyvek javára.

Azt, hogy *hogyan* olvasnak a tanulók, ugyanazok az okok határozzák meg, mint azt, hogy *mit* olvasnak. Az olvasás módjáról sokat elárul az, hogy olvasás közben *mire figyelnek*. Legtöbbször a *cselekményt* hangsúlyozzák. Ez részben változatoság igényének, részben az olvasói tudatosság alacsony fokának a bizonyítéka.

Sok gyermek hamarosan érdeklődni kezd a *jellemek* iránt. A kamasz követendő eszményképet keres. A fiúk hamarosan szívükbe zárják Dobó Istvánt, Bornemissza Gergelyt, Winnetout, Robin Hoodot, a lányok Cecey Évát, János vitéz Iluskáját vagy az Aranyember Noémijét.

A kezdő olvasót a *tájéleírás* (annak statikus jellege miatt) kevésbé érdekli. Ezt sok gyermek egyszerűen átugorja. A nyelvi szépségek felfedezésének idején ezt is kezdik megkedvelni.

Hasonló a helyzet a *stílusselemek* kérdésében is. A házi olvasmányos füzetekben ritkán jelennek meg stílári vonatkozású megjegyzések, pedig ezeket külön jutalmazni szoktam.

Az elvont gondolkodást igénylő sajátosságokat (elmélkedő részek, a mű szerkezete, eszmei mondanivaló) rendszerint a tanárnak meg kell magyaráznia. Ezekre csak a legjobb olvasók figyelnek fel.

Következtetések

Az ügy komolysága miatt az olvasóvá nevelés érdekében össze kell fogniuk mindazoknak, akiknek a tevékenysége ezzel kapcsolatban áll.

A szülők megnyerésére az eddigieknél nagyobb gondot kell fordítani.

A hibák javítása érdekében ajánlatos felmérni az olvasás helyzetét az 5. osztály elején és a 8. osztály végén. Ugyanezt ajánlatos megtenni a középiskolai tanulmányok elején és végén.

A *krimi* lélektani és jellemalakító hatására fel kell figyelni. Minden osztályban akad egy-két olyan tanuló, aki egy-egy *bűnügyi* regény olvasása vagy ilyen tartalmú film megnézése után álmából felriadt, vagy félt kimenni egyedül a sötétben. Kiskorú bűnözők egy-egy „szakmai” fogást a bűnügyi filmekből tanulnak meg.

Tanulóink maguk is elismerték, hogy amióta többet olvasnak, sokat javult a kifejező- és helyesírási készségük, többet tudnak, jobban megértik mások problémáit.

Végül: az olvasás által megszeretik az irodalmat és anyanyelvüket.